

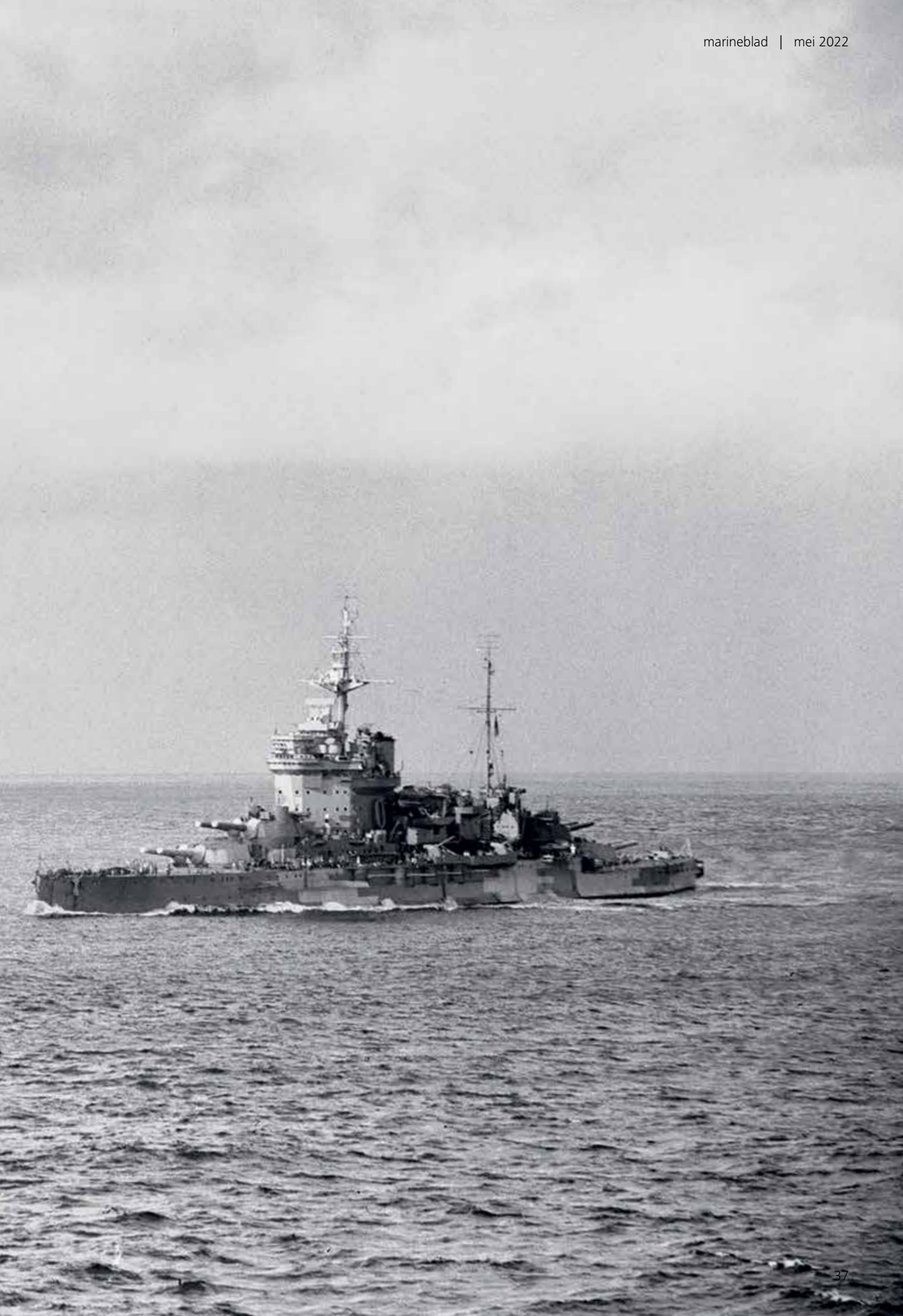
Madagaskar mei 1942

De eerste grote geallieerde joint amfibische operatie van WOII

Op 5 mei 1942 begint een amfibische landing op Madagaskar van het Britse Gemenebest. Dit enorme eiland voor de Afrikaanse oostkust is voor het Verenigd Koninkrijk van groot strategisch belang, maar wordt gecontroleerd door het met Nazi-Duitsland heulende Franse Vichy-regime. Zeker omdat sinds maart 1942 de geallieerde aanvoerlijnen in de Indische Oceaan bedreigd worden door Japan. Voor Groot-Brittannië zijn deze *sea lines of communication* (SLOCs) van cruciaal belang om te kunnen overleven.

Een Grumman Martlet opererend vanaf het vliegkampschip HMS *Illustrious* vliegt nabij het slagschip HMS *Warspite* tijdens deeloperatie *Stream*, mei 1942 (collectie Imperial War Museum)

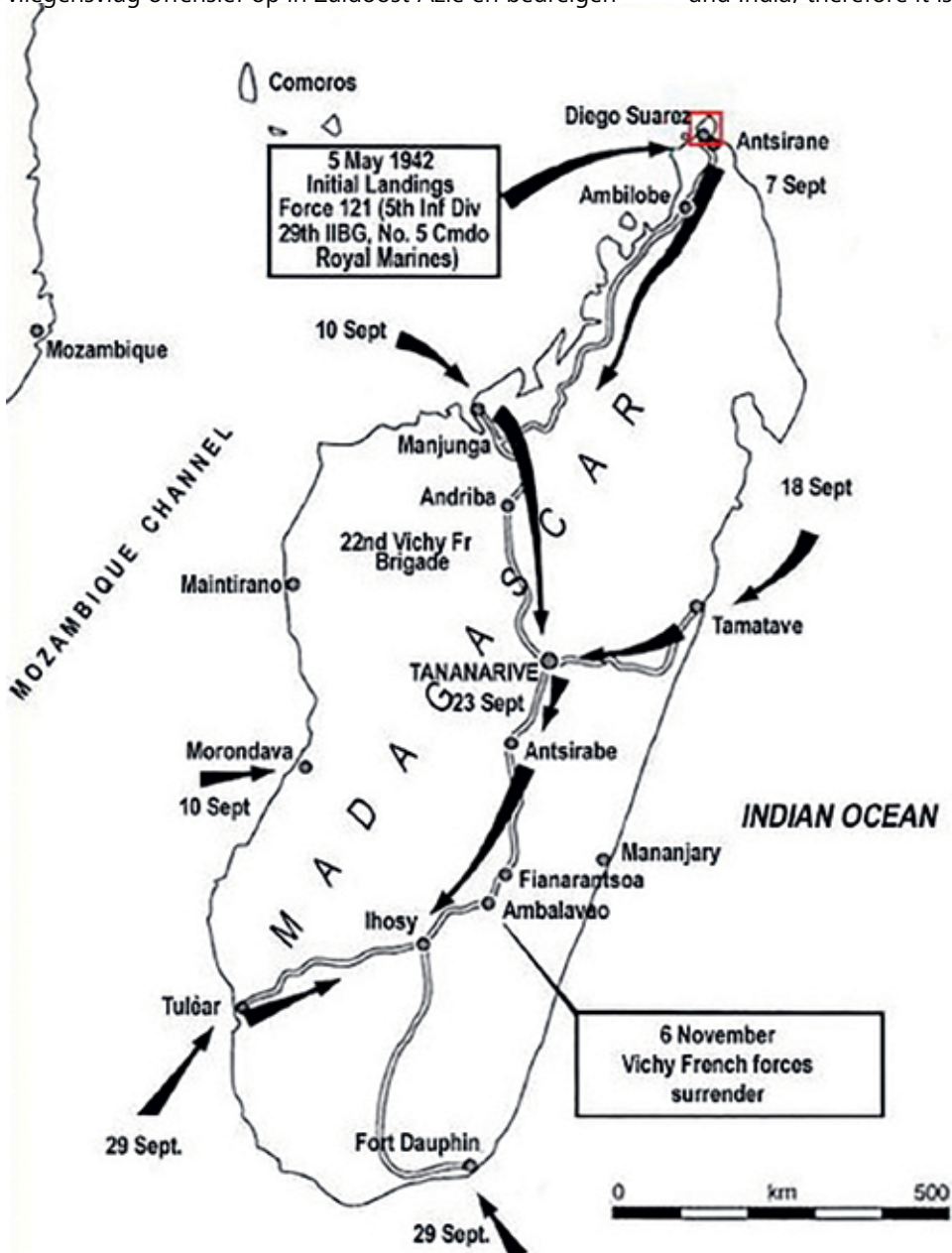

De Britten staan er dat voorjaar slecht voor na bijna drie jaar oorlog in Europa en recente nederlagen in Noord-Afrika en Oost-Azië. Mede daarom besluit de Britse premier Sir Winston Churchill dat de schaarse militaire middelen van het Britse Gemenebest worden ingezet voor deze bijzondere missie. In eerste instantie is het louter een *Commonwealth* operatie, die evenwel gaandeweg evolueert naar een *combined* operatie doordat ook diverse Nederlandse marineschepen hierin participeren. De invasie is bovendien een primeur omdat de geallieerden voor het eerst in WOII een *joint* amfibische operatie uitvoeren. Om voornoemde redenen is het, nu precies 80 jaar na dato, op zijn plaats deze relatief onbekende maritieme expeditie te analyseren.

Strategisch belang van Madagaskar

Begin 1942 staan de geallieerden, en dan vooral de Britten, voor een strategisch dilemma. De strijd op de Atlantische Oceaan en de Middellandse Zee legt een groot beslag op de oorlogsmachine van het Britse Gemenebest. Tot overmaat van ramp rukken de Japanners met een vliegensvlug offensief op in Zuidoost-Azië en bedreigen

India. Waar moeten de schaarse middelen ingezet worden? Want op hun bondgenoten hoeven de Britten niet te rekenen. De Amerikanen, die pas sinds december 1941 bij de oorlog betrokken zijn geraakt lijden ook grote verliezen en moeten hun strijdkrachten grotendeels nog opbouwen, terwijl de Sovjets op dat moment met de rug tegen de muur staan in hun dodelijke strijd met de Duitsers.¹ Dankzij de SLOCs lukt het Groot-Brittannië door te kunnen vechten. Madagaskar ligt strategisch in de Indische Oceaan met nabije maritieme transportroutes van en naar Australië, India en het olierijke Arabische Schiereiland. Wat het Britse opperbevel zorgen baart, is dat het Vichy-regime het eiland tot beschikking stelt aan Japan – wat eerder gebeurde in Vichy-Indochina, waarna de keizerlijke troepen deze kolonie gebruikten als uitvalbasis voor de aanval op Zuidoost-Azië. Op 8 december 1941, een dag na de Japanse aanval op Pearl Harbour en tevens het startschot van de Japanse campagne in Zuid-Oost Azië, had Londen al laten weten: "If the Japanese were to get the use of a naval base in Madagascar it would make it very difficult for us to continue convoys to the Middle East and India; therefore it is advisable to make all preparati-

ons to carry out operation operation 'Bonus' [eerdere benaming van de invasie] as soon as possible.² Op 12 maart 1942 geeft Churchill opdracht voorbereidingen te treffen om Diego-Suarez, de grootste haven van Madagaskar, te veroveren. Het idee is alleen deze in het noorden gelegen stad en omliggende regio in te nemen om zo de eigen inzet te beperken. De ondersteunende oorlogsvloot bestaat uit eenheden van de *British Home Fleet*, de *British Eastern Fleet* en Force H, een eskader dat voornamelijk in de Middellandse Zee opereerde. Deze scheepsmacht koerst in maart en april 1942 richting Madagaskar en telt ruim 50 schepen, waaronder het slagschip HMS *Ramillies*, de vliegvloot HMS *Illustrious* en HMS *Indomitable*, de kruisers HMS *Hermione* en HMS *Devonshire*, elf torpedobootjagers, zes

Kaart van Madagaskar met daarop het aanvalsplan voor Operatie *Ironclad* en vervolgooperaties *Stream Line Jane* (Wikimedia Commons)

De sloep *D'Entrecasteaux* uitgeschakeld tijdens operatie *Stream* (Wikimedia Commons)

mijnnevigers, zes korvetten en verschillende transport- en hulpschepen onder bevel van *Rear-Admiral* RN Edward Syfret. De landingstroepen bestaan uit drie brigades en tevens wordt *No.5 Commandos* (bataljon) toegevoegd. Het plan, met de codenaam Operatie *Ironclad*, is te landen ten westen van Diego-Suarez om zo de haven vanuit de rug aan te vallen. De eilandverdediging kan teruggrijpen op een garnizoen van 8.000 man, merendeels lokale koloniale troepen, een handvol vliegtuigen, een gewapend koopvaardijship en de sloep *D'Entrecasteaux* alsook drie onderzeeboten van de Redoubtable-klasse. Het zwaartepunt van de verdediging is gelegen bij de haven van Diego-Suarez; hier zijn bunkers, mijnenvelden (op land als voor de kust) en de nodige kustbatterijen te vinden.³

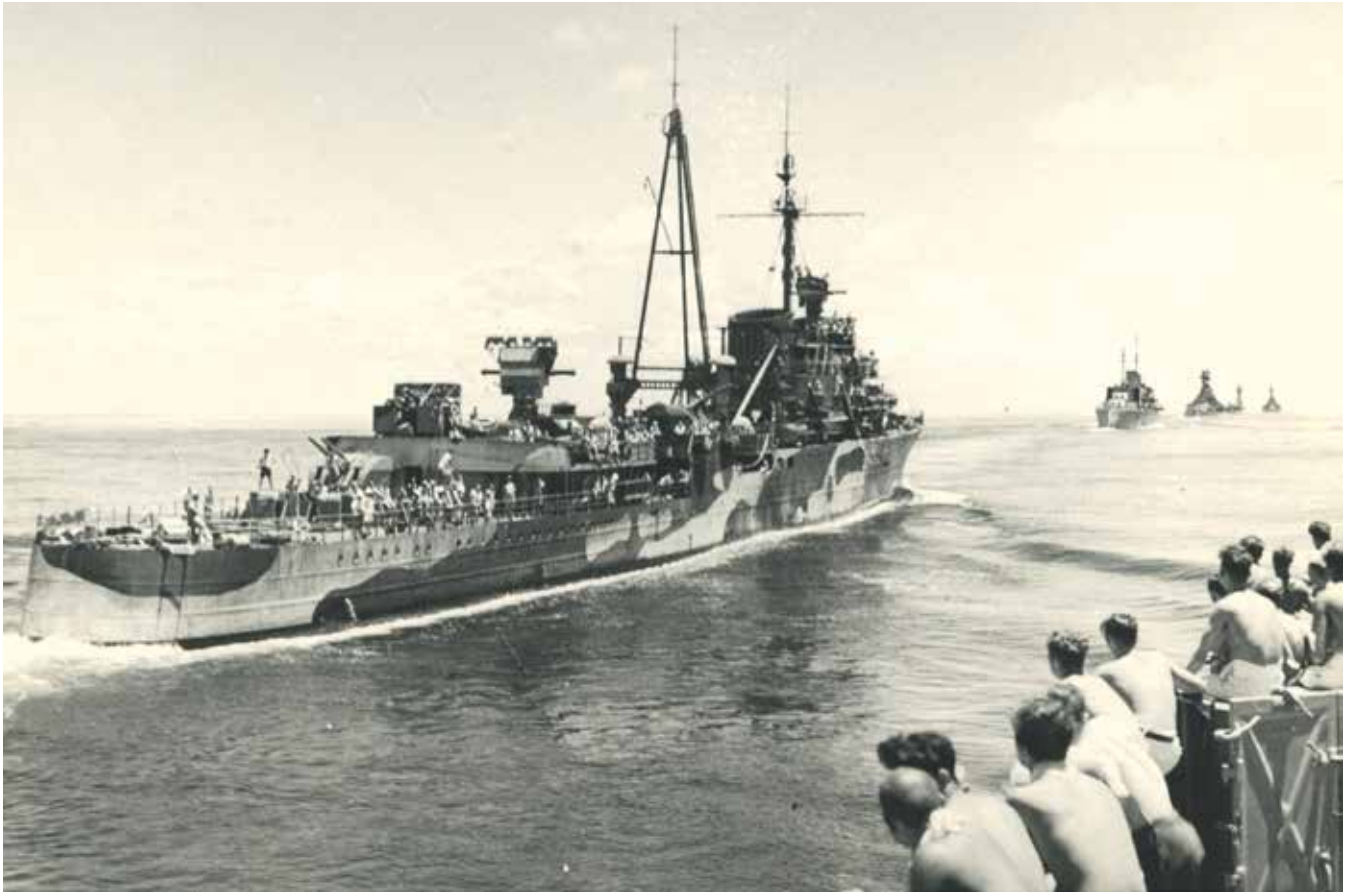
Operatie *Ironclad*

Om 04:30 op 5 mei opent HMS *Hermione* het vuur op de baai van Ambodivahibe - ten zuidoosten van Diego-Suarez - als afleiding voor de daadwerkelijke landingen. De Fransen houden nachtelijke landingen niet voor mogelijk en zijn niet op hun hoede. Daarnaast hebben geheime agenten van *Special Operations Executive* (SOE) telefoonkabels doorgesneden waardoor Franse commandanten niet met elkaar kunnen communiceren; de chaos is compleet. Met

‘De Fransen houden nachtelijke landingen niet voor mogelijk en zijn niet op hun hoede’

een *Landing Craft Assault* (LCA) komen omstreeks 04:30 commando's ten westen van Diego-Suarez aan land. Ondanks sporadische tegenstand, lukt het de Britten op de eerste dag controle over de landingsstranden te krijgen. Dit komt mede door het luchtoverwicht, verzekert door *Sea Hurricanes* en *Fairey Albacores* opererend vanaf de vliegkampschepen. Verder grijpen de aanvallers terug op de scheepsartillerie van *Force H*. De vliegtuigen schakelen ook de twee Franse oorlogschepen en een onderzeeboot uit. Al spoedig loopt de geallieerde opmars evenwel stuk op de verdedigingslinie nabij de haven van Diego-Suarez.⁴

Om deze patstelling te doorbreken bedenken de Britten een stoutmoedig plan. De verdedigingslinie zal worden omzeild door tijdens een raid met de oude torpedobootjager HMS *Anthony* vijftig *Royal Marines* in de haven te debarkeren. Gedurende deze nachtelijke aanval overrompelen deze mariniers de Fransen dusdanig, dat de aanvallers geen verliezen lijden. Kort hierna is Diego-Suarez in geallieerde handen.⁵ De initiële door Londen beoogde doelstelling is hiermee behaald maar strategisch gezien blijkt de operatie aldaar vragen op te roepen. Niet alleen ontdekken de Britten dat het hele eiland nodig is om zelfvoorzienend te zijn in de handhaving van hun positie,

De luchtverdedigingskruiser Hr.Ms. Jacob van Heemskerck in 1942 (collectie NIMH)

ook weigeren de Vichy-Fransen elders op Madagaskar te capituleren. Duitsland dwarsboomt intussen pogingen van het Vichy-regime vanuit Frankrijk of uit overzeese gebiedsdelen versterkingen naar Madagaskar te sturen. Dit omdat eerder verstuurde voorraden vrijwel direct dankbaar in Britse handen vielen. De Fransen ontvangen wel enige steun van Japan.

Tokio is namelijk doordrongen van de strategische waarde van het eiland, maar heeft voorjaar 1942 zijn handen vol aan het afronden van het eigen grootscheepse offensief in Zuidoost-Azië, alsook het voorbereiden van een grootscheepse vlootactie ten behoeve van de (mislukte) verovering van Midway, aanvang juni. Het enige waartoe de Japanners in staat zijn is het sturen van drie onderzeeboten voor operaties in de Indische Oceaan om onder meer de Britse vlootinzet voor het eiland te verstoren. De eerste, de I-10, is van de Type A1-klasse en heeft de mogelijkheid om een *Yokosuka E14Y Glen* verkenningsvliegtuig te lanceren. Eind mei wordt de *Glen* van de I-10 gespot. Als reactie stoomt het oude slagschip HMS *Ramillies* naar Diego-Suarez. De navolgende I-16 en I-20, van de Type C-klasse, lossen elk een Type A *Ko-hyoteki* dwergonderzeeboot om Britse schepen in de haven uit te schakelen. Waar de een strandt en de bemanning na een schermutseling wordt gedood veroor-

‘Gelet op de nabijheid van cruciale zeelijnen, was het strategisch belang van Madagaskar eenvoudig te groot voor de Britten om het risico te lopen dat de Japanners er een uitvalsbasis vestigden’

zaakt de ander veel schade. Het lukt dit vaartuig namelijk in voornoemde haven te geraken. Terwijl het door twee korvetten wordt bestookt met dieptebommen, weet de bemanning twee torpedo's af te vuren. Eén raakt HMS *Ramillies* dat zware averij oploopt, terwijl de tweede torpedo de olietanker *British Loyalty* treft die hierop zinkt. Ondanks dit succes gaan Britse operaties nabij Madagaskar gewoon door.⁶

Operatie *Stream Line Jane*

Het bevoorraden van de Britten in en rondom Diego-Suarez blijkt een *te* groot beslag te leggen op de beperkt beschikbare logistieke capaciteit. Daarom besluit het opperbevel vervolgooperaties ter verovering van het gehele eiland te plannen en zo zelfvoorzienend in voedsel en water te zijn. Allereerst volgt op 2 juli de verovering van de noordwestelijk van Madagaskar gelegen eilandjes

Mayotte en Pamanzi. Hierop gaat Operatie *Stream Line Jane* van start die bestaat uit drie deeloperaties. Voor *Stream* verzamelt zich voor de kust van Majunga, ten noordwesten van het eiland, een vloot, *Force M*, met onder andere het vliegekampschip

HMS *Illustrious*. Daarnaast zijn er vliegtuigen die opereren vanuit Pamanzi. Op 10 september volgt een nachtelijke landing. Bij het krieken van de dag bombarderen toestellen van de *Illustrious* alsook vliegtuigen opererend vanaf

Pamanzi gefortificeerde posities van de Fransen ter ondersteuning van oprukkende geallieerde grondtroepen.⁷ Na enige lichte tegenstand slagen de landingen alsook de vervolgooperatie *Line*. Dit betreft een missie over land om de koloniale hoofdstad Tananarivo te veroveren. Deeloperatie *Jane* begint op 18 september. Deze beoogt een brigade te laten landen bij de oostelijke havenstad Tamatave, waardoor het mogelijk is vanuit twee richtingen op te rukken naar de hoofdstad. Met een *show of force* hoopt men de Fransen in de havenstad tot overgave te dwingen. In eerste instantie bestoken Franse kustbatterijen de kruiser HMS *Birmingham* die hierop omkeert. Wanneer het slagschip HMS *Warspite* zijn kanons afvuurt op de haven hijsen de Fransen binnen enige minuten de witte vlag en kan de brigade veilig landen. Tananarivo valt op 23 september in Britse handen. Door de uitgestrektheid van het eiland en vertragende gevechten van Vichy-verdedigers, duurt het tot 6 november 1942 voordat de laatste Fransen zich overgeven.⁸

Zoals eerder genoemd is de Madagaskar-campagne bijzonder omdat er in *combined* verband wordt opgetreden tijdens de operaties *Stream* en *Jane*. Naast koloniale troepen en eenheden van het Gemenebest, zien ook drie schepen van de Koninklijke Marine inzet. Twee torpedobootjagers, Hr.Ms. *Tjerk Hiddes* en Hr.Ms. *Van Galen*, kennen een verdedigende taak in het *screen* van het vliegkampschip *Illustrious*. Deze gloednieuwe N-klasse *destroyers* zijn na hun afbouw in Groot-Brittannië aanvang 1942 in dienst gesteld bij de Koninklijke Marine. Daarnaast vaart de luchtverdedigingskruiser Hr.Ms. Jacob van Heemskerck onder bevel van KTZ E.J. van Holthe mee, eveneens als *screen* voor de *Illustrious*. Dit aanvankelijk onvoltooide schip wist tijdens de Duitse inval naar Groot-Brittannië uit te wijken waar het werd afgebouwd en als hoofdbewapening luchtdoelkanons kreeg aangemeten.⁹ Veel actie is er echter niet voor de Nederlanders en na voltooiing van deeloperatie *Jane* zien zij hierna inzet ter ondersteuning van de Amerikanen in de Stille Oceaan. Niettemin is de inzet nabij Madagaskar na de Slag in de Javazee van 27 februari 1942 een van de zeldzame keren dat bij een geallieerde operatie in WOII relatief veel grote Nederlandse oorlogsbodems zijn samen gebracht.¹⁰

Conclusie

Uit operationeel oogpunt was de invasie een groot succes en een leerschool voor latere grote landingen als *Torch* in Noord-Afrika, november 1942. Temeer daar de Britten pas eind 1939 een krijgsmachtbrede amfibische doctrine hadden opgesteld, gebaseerd op snelheid en verrassing door kleinschalige nachtelijke landingen.¹¹ Gezamenlijke oefeningen door de krijgsmachtdelen maar ook binnen de marine zelf -denk aan inzet vliegkampschepen ten behoeve van het ondersteunen van landingen- waren tot het voorjaar van 1942 uitgebleven. Deze vonden pas een maand voor *Ironclad* plaats op de kust van Kenia.¹² Het *joint* karakter van de operatie droeg ertoe bij dat vrijwel alle Franse vliegtuigen en schepen in een vroegtijdig stadium werden uitgeschakeld. In de eerste fase van de invasie door troepen ondervonden taai Frans verzet op de grond werd met behulp van zowel schepen als het mari-

tieme luchtwapen teniet gedaan. In de vervolgooperaties hadden de Britten de mogelijkheid de tegenstander in de rug aan te vallen met *raids* en verdere, meer grootschalige landingen. Door deze dreiging moesten de Fransen hun al schaarse eenheden nog meer verspreiden over het enorme eiland. Daarnaast wisten de door de Britse bevelhebbers doorgevoerde nachtelijke landingen herhaaldelijk de tegenstander te verrassen. Tenslotte droeg het enorme overwicht in aantallen schepen, vliegtuigen en manschappen bij aan de uiteindelijke capitulatie van Franse troepen.

Na een reeks nederlagen van het Britse Gemenebest tegen Japan alsook in de Noord-Afrikaanse woestijn, kwamen de eerste successen op Madagaskar in mei 1942 oorlogsleider Churchill goed uit. Over de strategische noodzaak van deze amfibische litorale operatie is de nodige discussie geweest.¹³ De inzet van ruim 15.000 manschappen en (scheeps)materieel maakte dat bepaalde urgente operaties in bijvoorbeeld Birma uitgesteld moesten worden. Verder was het de vraag of de vrees voor een Japanse invasie van Madagaskar en het hiermee kunnen bedreigen van de SLOC's in de Indische Oceaan terecht was. Niettegenstaande enige speldenprikken met onderzeeboten lag de focus van het keizerrijk op consolidatie van de veroverde olierijke gebieden in Zuidoost-Azië en verdere offensieven in de Stille Oceaan. Een maand na de start van Operatie *Ironclad* verloor de keizerlijke marine bovendien de Slag om Midway en daarmee het gros van haar maritiem offensieve capaciteit. Toch was, gelet op de nabijheid van cruciale zeelijnen, het strategisch belang van Madagaskar eenvoudigweg te groot voor de Britten om het risico te lopen dat de Japanners er een uitvalbasis vestigden.¹⁴

Marco Middelwijk MA is als militair historicus verbonden aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag. De auteur wil graag dr. A.J. van der Peet bedanken voor het meelezen en verbeteren van dit artikel.

Noten

- 1 John Keegan, *The Second World War* (1989) 340.
- 2 The Cabinet Papers; TNA CAB 121/622, COS (41) 49th (0).
- 3 Colin Smith, *England's last war against France; Fighting Vichy 1940-1942* (2009) 290-291.
- 4 Ibidem, 299-301.
- 5 Christopher Buckley, *Five Ventures: Iraq-Syria-Persia-Madagascar-Dodecanese* (1959) 183
- 6 John Grehan, *Churchill's secret invasion; Britain's first large scale combined operations offensive 1942* (2013) 38-40.
- 7 Ibidem, 80.
- 8 Russell Phillips, *A strange campaign: The battle for Madagascar* (2021) 105.
- 9 Chris Mark, *Schepen van de Koninklijke Marine in W.O. II* (1997) 20-23.
- 10 Redactie, website Onze Vloot <https://web.archive.org/web/20190530095150/https://onzevloot.weebly.com/jacob-van-heemskerck.html> (8 maart 2022).
- 11 R.A.J. de Wit, 'De amfibische doctrine van D-Day', *Marineblad* 129, 3 (2019) 4-5.
- 12 Williamson Murray en Allan Reed Millett, *Military innovation in the interwar period* (1996) 60-63.
- 13 Daarnaast beschikte het eiland over een belangrijke grondstof die essentieel was voor de oorlogsmachine: grafiet. Dit bleek met name van groot belang voor het Manhattan-project die duizenden tonnen van deze grondstof nodig had.
- 14 Richard Overy, *Why the allies won* (1995) 136-137.